

Kodifikace češtiny I

Studijní materiál 3

i/y v koncovkách slov dějová a účelová adjektiva

Psaní i/y v koncovkách podstatných jmen

-po tvrdých souhláskách píšeme *y* (*hrady*)

-po měkkých souhláskách *i* (*stroji*)

-obojetné hlásky: řídí se podle vzoru, ke kterému podstatné jméno patří

Vzor pán

I 3. a 6. pád j. č. (*psovi, motýlovi*), 1. a 5. p. mn. č. (*psi, motýli*)

Y 4. a 7. pád mn. č. (*na psy, s motýly*)

Vzor hrad

I pouze koncovka 6. p. mn. č. (*lesích, sklepích*)

Y 1., 4., 5., 7. p. mn. č. (*lesy, na kostely, se sklepy*)

!!! souhláska *c* (*tácy, hecy, kecy, puncy, frcy, ...*)

Vzory muž, stroj, soudce

!!! pouze koncovka **I** (*příteli, pytli, správcovi*)

Vzor předseda

Y 2. p. j. č. a 4., 7. p. mn. č. (*bez nemluvy, s kolegy*)

I 3. a 6. p. j. č. (*předsedovi*)

Vzor žena

Y 2. p. j. č. a 1., 4., 5. p. mn. č. (*do školy, vidět sovy*)

I pouze v koncovce *-ami* (*ženami, včelami*)

Vzory růže, píseň, kost

-všude pouze **I** (*v neděli, bez broskví, o rzi, na návsi*)

Vzor město

-pouze **Y** 7. p. mn. č. (*pravidly, zrcadly*)

Vzory město, moře, stavení

-pouze **I** (*obilí, do polí, příslovích, vítězstvími*)

Vzor kuře

!!! pozor na shodu v množném čísle (*kuřata zobala, děvčata se smála*)

Přechod mezi tvrdým a měkkým skloňováním – životná

- *manžel* má ve 4., 6. a 7. p. mn. č. dvojí koncovky: 4. p. *manžele* i *manžely*, 6. p. *manželech* i *manželích*, 7. p. *manželi* i *manžely*

Přechod mezi tvrdým a měkkým skloňováním – neživotná

zakončení na **-(e)l**: *burel, hnědel, krevel, kužel, námel, plevel, chmel, tmel, zádrhel, cumel, chrchel, kotel, sopol, uhel, koukol, april, artikul, rubl*

- lze skloňovat podle hrad i stroj v obou číslech
- *bez hnědelu i hnědele, plevelu i plevele, s kotli i kotly, s kuželi i kužely* apod.

zakončení na **-en**: *hřeben, ječmen, kámen, kmen, kořen, křemen, plamen, pramen, řemen, týden*

- skloňují se v množném čísle podle tvrdého vzoru hrad, v jednotném čísle je můžeme skloňovat pomocí obou vzorů
- 2. p. j. č. *hřebene i hřebenu, kamene i kamenu* apod.
- **!!! týden jen týdne**
- ve 3. a 6. p. mají zdvojené tvary podle vzoru měkkého i tvrdého (*kmeni i kmenu, plameni i plamenu, týdni i týdnu*) apod.

Psaní i/y v koncovkách přídavných jmen

- Tvrdá přídavná jména (vzor *mladý*)

I píšeme v 1. a 5. p. mn.č. mužského životného rodu (*bosí chlapci*)

Y píšeme ve všech ostatních koncovkách (*bosým ženám, bosými lidmi*)

Jmenné tvary: **I** v 1. p. mn. č. mužského životného rodu (*Muži byli zdraví.*)

Y ve všech ostatních případech (*Děti byly zdravý. Ženy se vrátily zdravý.*)

- Měkká přídavná jména (vzor *jarní*)

v koncovkách píšeme pouze **I** (*cizí žena, ryzí zlato*)

- Přivlastňovací přídavná jména (vzor *otcův, matčin*)

I píšeme v 1. a 5. p. mn. č. mužského životného rodu (*otcovi bratři, manželé Svobodovi*)

Y píšeme v ostatních případech (*viděl jsem otcovy bratry, šel domů s otcovým kamarádem, dal to manželům Svobodovým*)

!!! ROZLIŠUJTE dopis bratrovi (3. pád podstatného jména) X bratrovi přátelé (1. pád adjektiva)

Když už jsme u adjektiv...

Účelová a dějová přídavná jména

- účelová: vyjadřují vlastnost předmětu, účel, pro který slouží

-odvozena příponou *-cí*

-před touto příponou vždy krátká samohláska: *prací* (prostředek), *balicí* (papír), *čisticí* (prostředek), *kropicí* (vůz), *krycí* (barva)

- dějová: vyjadřují děj, který se odehrává

- před *-cí* vždy dlouhá samohláska: *peroucí* pračka, žena *balicí* dárek, maminka *čisticí* koupelnu, tatínek *kropicí* zahradu, tesaři *kryjící* střechu

☞ Neber mi to plnicí – plnicí pero! Pes honící – honící zajíce nic jiného nevnímá. Kropící – kropící konev stála na zahradě. Vzbudily mě až hrací – hrající hodiny. Hasicí – hasící přístroj je nutnou součástí výbavy. Kup mi prosím balicí – balicí papír. Kolem domu projíždělo kropící – kropící auto. Je dobré používat pečící – pečící papír. Žehlicí – žehlicí muž je hezký

na pohled. V masně se pokazilo chladicí – chladící zařízení. Holím se zásadně holicím – holicím krémem. Potírala nábytek leštící – leštící pastou. Z dálky k nám doléhal hlas zvonícího – zvonícího umíračku. Průvodčí procházel rychle se plnicí – plnicí vozy.

Psaní i/y v koncovkách sloves – shoda přísudku s podmětem

- JEDNODUCHÝ PODMĚT

-minulý čas, množné číslo

-podmět jméno **mužského životného** rodu = koncovka **-li**

-podmět jméno **mužského neživotného** rodu = koncovka **-ly**

-podmět jméno **ženského rodu** = koncovka **-ly**

-podmět jméno **středního rodu** = koncovka **-la**

!!! shoda se neřídí přirozeným rodem, ale rodem gramatickým – *Strašáci stáli v poli. Papíroví draci vylétli k nebi. Na dvoře se tyčili dva obří sněhuláci.*

➤ některá jména mohou být užívána v životných i neživotných tvarech:
slanečci x slanečky, uzenáči x uzenáče, ledoborci x ledoborce

koncovky pak rozlišujeme dle tvaru podmětu

Slanečci se mi zdáli drazí. X Slanečky se mi zdály drahé.

Uzenáči byli delikátní. X Uzenáče byly delikátní.

Ledoborci vypluli na moře. X Ledoborce vypluly na moře.

➤ některá jména mohou být užívána v životných i neživotných tvarech, ale s významovým rozlišením:
nosiči x nosiče, vodiči x vodiče, draci x draky

Nosiči padali únavou. X Nosiče pomalu rezivěly.

Vodiči slibně rozběhli závod. X Kovy jsou dobré vodiče.

Draci obývali jeskyně. X Dříve bývaly draky letadel dřevěné.

➤ podstatná jména *rodiče, lidičky a koně* mají koncovky jako neživotná podstatná jména, ale shodu jako životná

Rodiče se opravdu milovali.

V této zemi se lidičky mírumilovně usmívali.

Statní vraní koně se pásli v ohradě.¹

➤ podstatné jméno *den* má v 1. p. mn. č. dva tvary – *dny* a *dni*, oba mají neživotnou shodu

Dny (dni) se zjara svižně prodlužovaly.

!!! u knižního tvaru *dnové* je shoda životná:

Dnové jeho se krátili.

¹ !!! *Houpací koně stály v koutě pokoje.*

- NĚKOLIKANÁSOBNÝ PODMĚT

➤ několikanásobný podmět složen ze jmen v jednotném čísle

1) je-li mezi jmény v podmětu jméno rodu mužského životného, píšeme v přísudku **I**
Tatínek a maminka se políbili.

2) není-li mezi jmény v podmětu jméno rodu mužského životného, píšeme v přísudku **Y**
Chléb, lžíce a máslo ležely na stole.
Závodní výbor a vedení podniku včera uzavřely dohodu.

3) je-li podmět tvořen několika jmény rodu středního a aspoň jedno z nich je v jednotném čísle, píšeme v přísudku **Y**
Štěně a kořata zůstaly na dvoře samy.

➤ několikanásobný podmět složen ze jmen v množném čísle

1) je-li mezi jmény v podmětu jméno rodu mužského životného, píšeme v přísudku **I**
Slepice, kuřata i kohouti před psem utekli.
Nejlepší studenti i studentky byli finančně odměněni.

2) není-li mezi jmény v podmětu jméno rodu mužského životného, píšeme v přísudku **Y**
Po skončení představení se stoly, židle i křesla naložily do aut.

3) jsou-li všechna jména v podmětu rodu středního, píšeme v přísudku **A**
Kůzlata i telata byla včas očkována.

!!! PŘEDCHÁZÍ-LI přísudek podmětu, je možná dvojitá shoda:

podle jména **nejbližšího podmětu** nebo podle **pravidla o přednostech rodů** (viz výše)

Dvě dívky a jeden chlapec dostali pochvalu.

Pochvalu dostali dvě dívky a jeden chlapec. / Pochvalu dostaly dvě dívky a jeden chlapec.

Telata i jalovice se vyháněly na pastvinu.

Na pastvinu se vyháněly telata i jalovice. / Na pastvinu se vyháněla telata i jalovice.

Psaní i/y v koncovkách sloves – komplikované případy

=> věta obsahuje **oslovení**, které je vyjádřeno podstatným jménem v 5. p. (podmět pak není ve větě vyjádřen), psaní *i/y* v přísudku se obvykle řídí podle rodu podstatného jména v 5. p.:

❓ Proč jste, děti, zase rozbil- okno? Co jste, děvčata, vlastně dělal-? To jste to, uličníci, pěkně vyvedl-!

=> rozhodující je gramatický, nikoli přirozený **rod podmětu** (je-li mluvnický rod nejasný, uplatňuje se shoda dle kontextu, věcných souvislostí)

❓ Rychlé šípy to nakonec vyhrál-. Po koncertu zdemoloval- Tři sestry sál. New York Rangers vyhrál- poslední zápas. U2 vydal- novou desku.

Rada k nezaplacení:

Nejste-li si jistí, které i – y v přísudku zvolit, užíjte opěrné podstatné jméno (obchod, společnost, stát apod.), shoda se pak řídí podle tohoto jména. Např. Skupina U2 vydala novou desku. Stát Trinidad a Tobago vydal zákaz.

=> shoda podle smyslu se může uplatnit i tehdy, je-li v **předcházející větě** podmět vyjádřen výrazy *zástup, skupina, dav* apod. ve spojení s podstatnými jmény rodu muž. živ. ve 2. p.

☞ Ulicemi proudil- davy lidí, aby viděl- nové obchodní centrum. Skupinka policistů pospíchal- ztichlou ulicí, náhle se však zastavil- před rozbitou výlohou.

=> v případě, že v pozici podmětu stojí **zkratka či zkratkové slovo**, rozhoduje o koncovce přísudku jejich rod a číslo (rod u iniciálových zkratků často kolísá, zkratková slova obvykle přiřazujeme k rodu a skloňujeme podle jejich zakončení)

☞ ČT opakoval- pro velký úspěch sobotní pořad. ČEZ dostal- pokutu od antimonopolního úřadu.

Cvičení:

Doplňte:

Ia) Příkré sráz- a ostré skál- jsou velmi nebezpečné. Tašku s líčidl- zapomněla pod předními sedadl-. Můžeme cestovat námořními plavidl-, letadl-, dokonce i se ps-. Dědeček choval nejprve holub-, později včel- a nyní chová kráv- a koz-. Na výstavě jsme hovořili se Španěl-, Francouz- a Rus-. Automobil- přivezly cihl- na stavbu domu. V ZOO jsme viděli sup- a pštros-. Příběh se odehrává v asijské step-. Odpoledne odjíždíme z Břeclav- do Bratislav-. Obyvatelé Morav- zaujmou diváky svými tanc- a zpěv-. S chovatel- jsme mluvili o tom, jak připravují krmné směs- pro los- a sob-. S krotitel- přicházejí lv-. Kněžnu zdobily perl- a drahokam-. Na návs- rostou dub-, líp- a topol-. Ze zálib- se zabývá starými řemesl-. Víte, co jsou to otep-? Balíček s mýdl- je vhodný dárek pro ženy.

Ib) Na stole ležela krabice s motýl- a můram-. Vycpaní kos- se ve vitrínách vyjímali. Splnil jsem všechny otcov- příkaz-. Nad les- se ozývali krahujci a jestřáb-. Posílal mu telegram-, v nichž se mu svěřoval jako přítel-. Ve skříni se objevili mol-. V dutině měli hnízdo datl-. Střechy byly pokryty šindel-. Šimpanz- si na noc stavějí hnízdo z větv-. Myš ohryzávala svými zub- elektrické kabel-. Nejhezčí mrakodrap- jsou podle mě v New Yorku. Lam-, žiraf-, gazel- a antilop- jsou sudokopytníci. V Chuchl- jsme byli svědky vítězství kobyly- Lol-.

Ic) Pochlub se svými cíl-. Kůlna byla naplněna starými voz-, rezavými hřídel-, děravými kotl-, prázdnými pytl- a opotřebovanými provaz- s velkými uzl- na koncích. Ve skřínce byly umístěny táč- s různými burel-, hnědel-, krevel- a barevnými minerál- všeho druhu. Cestička byla zarostlá rozličnými plevel-, jetel-, jitrocel- a koukol-. V minulé hodině jsme se zabývali kužel-, učili jsme se kreslit uhl-. Platili jsme ciz-mi peněz-, nejčastěji rubl-. Staré obraz- s anděl- visel- nad stol- zdobenými větvičkami chmel-. Po požáru zbyla jen hromada popel-. Nikdy jsem se nesetkal s živými kníž-, hrab- či markýz-.

IIa) ciz- muž, ryz- zlato, heřmánkov- čaj, želv- polévka, orl- hnízdo, siv- holubi, ryb- jikry, naz- lidé, mal- pán, kobyly- mléko, hus- zobák, kos- zpěv, lv- spáry, hladov- pes, ps- štěkot, sobol- kožešiny, nevidom- lidé, zral- banán, světlovlas- chlapečci, naši znám- zpěváci, na žhav- ch uhlících, s mil-m- přáteli, holub- křídla, letm-m pohledem, hladov- domorodci, o roztom-l- ch koťatech, laskav- učitelé, kos- cvrlikání, s včel-mi pozdravy, prav- včel- med, propadl- žáci, o pohotov- ch střelcích, náhl- zvrát, tup- předmět, o zbyl- ch vejcích, bezvous- muži, dušené hověz-

IIb) hudebníkov- housle, Martinov- bratrance, Lukášov- brusle, řidičov- spolujezdci, Trnkov- ilustrace, Františkov- Lázně, manželé Proškov-, na Zdeňkov- rodiče, prezidentov- poradci,

Odysseov- cesty, generálův- rozkazy, Havlíčkov- epigramy, z Hrubínov- pozůstalosti, Máchov- Cikáni, Nerudov- Povídky malostranské, Švandrlíkov- Černí baroni
IIc) Pavel je černovlas- chlapec. Učitelé mají být laskav-. Někteří lidé jsou stále vesel-. Ten drak je jen papírov-. Jak to děláš, že jsi stále vesel-? Musel užívat ryb- tuk. Petr byl dříve dost bázliv-. Ten mošt je nějak kysel-. Někteří lidé jsou pověřiv-. Nic mu nebylo ciz-. Rybník už je zamrzl-. Fasáda byla obložena žulov-m- deskami. Několik hub bylo červiv-ch. Levicov-m politikům přisuzovali jejich pravícov- kolegové chtivost. Žáci, byli jste skvěl-!

IIIa) Obě sestry i bratr byl- zdrav-. Manželé se svými partnerkami se zúčastnil- slavnostní večeře. House byl- zabit- kamenem. Ulicemi Prahy procházel- tisíce turistů a prohlížel- si všechny její pamětihodnosti. Doširoka se rozvoněl- petrklíče a sasanky. Česká republika i Polská republika uzavřel- dvostrannou dohodu. Celé vesnice to věděl-, ale nepromluvil-. Ze dvora vyběhl- dvě holčičky a jeden chlapec. Skoro denně byl- námrazy na silnicích a vozy i auta jen s námahou projížděl-.

IIIb) Poslední hosté už odešl-. Přitahoval- ho velké zámořské lodi. Dětské sbory soutěžil- ve zpěvu písní. Ladovy obrázky potěšil- už spoustu dětí. Ledoborci nakonec vyplul-. Půvabní maňásci upoutal- malé diváky. Ti lidičky vám byl- tak roztomilí! Dni ubíhal- a noci se krátil-. Na zahradě běhal- děti nejraději bos-. Za skříní se smutně krčil- papíroví draci. Na křižovatce stál- dřevěné ukazatele cesty. Některé národy v průběhu věků zanikl-. Richard, Eva a vypůjčená štěňata zničil- babiččiny záhony. Psací stroj, násadky a pera byl- pokryty prachem. Auta a jízdní kolo byl- zavát- listím. Ze zábavy zmizel- Gabriela, Irena, Šárka i Pavel. Zástupy propuštěných zaměstnanců demonstroval- před budovou vlády, aby vyjádřil- svůj nesouhlas s vládou.

Opravte chyby nejen v i/y:

a) Stoly byly plné dobrot. Moly prožrali gauč. Chyby v pravopise dělali jen někteří žáci. Když se postavili stany, chlapci se dali do přípravy večeře. Domy hlídaly psi. Vinohrady se hlídaly i v noci. K obědu byly brambory. Na louce se vyhřívali hadi. V některých oblastech vznikali teplé a studené proudy. Hvozdy dubových lesů lidé už dávno vymýtily. Těžkou práci měli dříve hlavně sedláci. Sněhuláci, které dívky postavily, už roztály. Splašili se vám koně. Skály pukaly a hrobové se otvírali. Princezně se rozsypaly korále. Naše kufrы odnesli dva nosiči. V tom moři žili kdysi koráli. Minulé dni byly deštivé. Zlí jazykové tvrdily, že s prací skončil. Mírek a Hanka se dali do běhu. Žáci a žákyně se zúčastnili závodů. Děti chytali motýli. Dni se krátily. Pavlovy rodiče šly na zahradu. V řece plavali pstruzi. Houfy lidí stáli před výlohou.
b) V rákosý byly zakotveny loďky s pádli a vesli. V horské bystřině plavali pstruzi. Spolupráce s muzey mě těší. Děti se tísnilí před dvěma terárii s hady. S krotiteli vcházeli do manéže lvi a pštrosi. Cestovatelé slyšeli vít šakaly. Pracovali jsme s pilami, hoblíky a nebozezy. Bivoj dobil divočáka kopím. Dříve se snopi obilí svazovali pevnými povíslý. Louka se v ranní rose třpítala jako by byla posetá perlami a drahokami. Ve voliére byli pohromadě orli se sokoly a supy. Žížaly a pijavky řadíme mezi červy. Vždy chtěl žít v lůně přírody. Uvědomme si, že dobré vztahy mezi přáteli lze ztěží peníze zaplatit. Seskoč z koně. Vzal sebou Moniku, aby jí požádal o ruku. Zhostil se úkolu ze ctí. Vrátil se s nepořízenou. Sbrousil špičku. Zbrousil snad celý svět. Pachatel scizil nemalou částku peněz.